

## Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 35 (2010)



Τάκης Σ. Παππάς, Το χαρισματικό κόμμα. ΠΑΣΟΚ, Παπανδρέου, Εξουσία, Πατάκης, Αθήνα 2009, 288 σελ.

Λαμπρινή Ρόρη

doi: [10.12681/hpsa.14498](https://doi.org/10.12681/hpsa.14498)

Copyright © 2017, Λαμπρινή Ρόρη



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρόρη Λ. (2017). Τάκης Σ. Παππάς, Το χαρισματικό κόμμα. ΠΑΣΟΚ, Παπανδρέου, Εξουσία, Πατάκης, Αθήνα 2009, 288 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 35, 157-160. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14498>

## ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

ΤΑΚΗΣ Σ. ΠΑΠΠΑΣ, *Το χαρισματικό κόμμα. ΠΑΣΟΚ, Παπανδρέου, Εξουσία*, Πατάκης, Αθήνα 2009, 288 σελ.

Αν η μελέτη των πολιτικών κομμάτων στη διεθνή βιβλιογραφία ακολουθεί σχηματικά τις τρεις μεγάλες σχολές των κοινωνικών επιστημών –δομισμός, ορθολογική επιλογή, πολιτισμικές σπουδές–, με σημαντικές προσεγγίσεις να καταγράφονται και στις τρεις, η εγχώρια έρευνα, παρότι πλούσια στο συγκεκριμένο αντικείμενο, μοιάζει περιορισμένη ως προς τη χρήση της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής. Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει το βιβλίο του Τάκη Παππά *Το χαρισματικό κόμμα*, το οποίο επιχειρεί να δώσει μια συνθετική, συνολική ερμηνεία του φαινομένου ΠΑΣΟΚ, από την ίδρυση του κόμματος μέχρι την εκλογική ήττα του 2007. Πρόκειται για μια νέα προσέγγιση σε ένα παλαιό αλλά πάντα επίκαιρο θέμα για τους έλληνες πολιτικούς επιστήμονες καθώς, όπως ευρηματικά το θέτει ο συγγραφέας, «κατά μία έννοια, είμαστε όλοι ΠΑΣΟΚ»· επιδιώκει με αυτό να αναδείξει ότι το ΠΑΣΟΚ δεν έπαψε ποτέ να έχει κυρίαρχη θέση στο μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα και καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση τόσο αυτού, όσο και της ελληνικής κοινωνίας.

Κεντρική θέση του Παππά είναι ότι ο μοναδικός παράγοντας που μπορεί να εξηγήσει ενιαία και αυτοτελώς την πολιτική ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ είναι ο Ανδρέας Παπανδρέου, τόσο στα πρώτα στάδια της δημιουργίας, της ανάπτυξης και της ανόδου του κόμματος στην εξουσία, όσο και μέχρι την πρόσφατη εσωκομματική κρίση του 2007. Εστιάζοντας στη δράση των πολιτικών υποκειμένων, στις προτιμήσεις και στις διαθέσιμες επιλογές τους, μεταφέρει την ερμηνεία του φαινομένου από τις μέχρι σήμερα δομολεειτουργιστικές θεωρίες στο υπόδειγμα της ορθολογικής επιλογής, αφού πρώτα διατρήξει τις κυρίαρχες προσεγγίσεις (των Ανδρέα Παπανδρέου, Νίκου Μουζέλη και Γιάννη Βούλγαρη) και υπογραμμίσει τις ερμηνευτικές τους αδυναμίες. Η γρήγορη κατάκτηση της εξουσίας, που στηρίχτηκε στη διττή στρατηγική του ηγέτη (προσωπική κυριαρχία στο κόμμα, με την κατάπνιξη των εσωκομματικών αντιπάλων, και ματαίωση του πολιτικού προγράμματος του Καραμανλή)

αναλύεται από τον συγγραφέα μέσα από δύο αυτοτελή στρατηγικά παίγνια: το πρώτο αναδεικνύει το πώς δημιουργήθηκε το γενετικό μοντέλο του κόμματος, μέσα από την πρώιμη σύγκρουση του ιδρυτή με την οργανωμένη στελεχιακή βάση του, και το δεύτερο αφορά την εκλογική στρατηγική της πώλωσης που επέλεξε ο Παπανδρέου έναντι του Καραμανλή, την οποία ο Παππάς αναλύει ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος: η διεύρυνση της εκλογικής βάσης του ΠΑΣΟΚ είναι αντιστρόφως ανάλογη της επιτυχίας του κυβερνητικού προγράμματος.

Παρουσιάζεται επίσης, με τη χρήση του θεωρητικού και μεθοδολογικού υπόβαθρου του ιδεολογικού κονστρουκτιβισμού, ο ρόλος του υποκειμένου Παπανδρέου στην κατασκευή συλλογικών ταυτοτήτων στη Μεταπολίτευση. Προσεγγίζοντας την πολιτική ως συμβολική δράση και άρα τον ιδεολογικό λόγο του Παπανδρέου ως ένα συνεκτικό συμβολικό σύστημα, ο συγγραφέας περιγράφει το παπανδρεϊκό αφήγημα (η διεθνής εξάρτηση, το κατεστημένο, οι μη προνομιούχοι) και αναλύει πώς ο ιδρυτής του ΠΑΣΟΚ διαμόρφωσε τη νέα συλλογική συνείδηση του «*homo pasokus*», μεταβάλλοντας τις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας μέσω της ενεργοποίησης συγκινησιακών και κανονιστικών αναπαραστάσεων της πραγματικότητας (αδικία, υπερηφάνεια, ιστορική επανόρθωση) που οδηγούν στην κινηματική συλλογική δράση.

Ο Παππάς αναπτύσσει και τεκμηριώνει εμπειρικά την κατάσταση του ΠΑΣΟΚ στο μοντέλο του χαρισματικού κόμματος, όπως αυτό ορίζεται από τον Panebianco. Υποστηρίζει δε ότι ορισμένα από τα στοιχεία του γενετικού μοντέλου αποτυπώνονται διαχρονικά στη ζωή του κόμματος, όπως το εκλογικά επικερδές πελατειακό δίκτυό του, το οποίο μελετά μέσα από ένα πλούσιο πρωτογενές υλικό που προέκυψε από 120 συνεντεύξεις με βουλευτές και πολιτευτές του 1974, του 1977 και του 1981. Μέσω της συγκρότησης των πελατειακών δικτύων αναδεικνύει τη στρατηγική του Παπανδρέου τόσο έναντι της κοινοβουλευτικής βάσης του κόμματος, όσο και για τη γοργή κατάκτηση της εξουσίας. Στην τελευταία συνέβαλε επίσης η ιδεολογία, η οποία λειτούργησε ως συγκολλητική ουσία ανάμεσα στις ετερόκλητες κοινωνικές ομάδες που κατάφερε να προσελκύσει το ΠΑΣΟΚ.

Χρησιμοποιώντας σταθερά τη μεθοδολογία της ορθολογικής επιλογής, ο συγγραφέας αναλύει τον στόχο (διατήρηση της εξουσίας), τις διαθέσιμες επιλογές (προοδευτικός μεταρρυθμισμός έναντι λαϊκισμού) και τις συνθήκες που επέτρεψαν την παγίωση του λαϊκισμού και της πώλωσης ως στρατηγικές του γένη (η απόλυτη ισχύς του Παπανδρέου και η κομματικοποίηση του κράτους) στην περίοδο διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Εστιάζοντας στην οικο-

νομική πολιτική του κόμματος αναπτύσσει το υπόδειγμα του λαϊκιστικού διανεμητισμού που υιοθέτησε το ΠΑΣΟΚ, παραθέτοντας μια σειρά από στοιχεία για τους σημαντικότερους δείκτες της οικονομίας κατά τη δεκαετία του 1980. Μέσα από μια συγκριτική ανάλυση της οικονομικής πολιτικής του PSOE και του ΠΑΣΟΚ εξετάζει τόσο τη διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1981-1989, όσο και τους λόγους για τους οποίους αυτό υιοθέτησε τον λαϊκιστικό οικονομικό αναδιανεμητισμό σε αντίθεση με το σοσιαλδημοκρατικό μεταρρυθμισμό του ισπανικού κόμματος κατά την ίδια δεκαετία. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η στρατηγική πόλωσης και λαϊκισμού ήταν η βέλτιστη εκλογική επιλογή για το ελληνικό σοσιαλιστικό κόμμα: συνέβαλε, αφενός, στη δημιουργία συμπαγούς κομματικής συνείδησης στην εκλογική του βάση και, αφετέρου, συρρίκνωνε εκλογικά τη Ν.Δ. ενώ διατηρούσε σε «πολιτική ομηρία» την κομμουνιστική Αριστερά.

Αν και τεκμηριώνεται η απόφαση του Παππά να μην αναλύσει τα εσωκομματικά τεκταινόμενα της περιόδου διακυβέρνησης Σημίτη, θεωρούμε ότι πρόκειται για μια περίοδο που άξιζε μεγαλύτερης εμβάθυνσης, ακριβώς επειδή αποτέλεσε μία φάση όπου το κόμμα προσπάθησε να απεμπολήσει τα «χαρισματικά» χαρακτηριστικά του (ύπαρξη εσωκομματικής αντιπολίτευσης, εκλογές οργάνων που δεν ελέγχονταν απόλυτα από τον ηγέτη, ιδεολογικός εκουγχρονισμός κ.ά.). Η σύγχρονη φάση, που ξεκινά με την ανάληψη της ηγεσίας από τον Γιώργο Α. Παπανδρέου το 2004, μελετάται μέσα από ένα θεωρητικό μοντέλο εκλογικού ανταγωνισμού, που επικαλείται τη δυναμική των σχέσεων στο εσωτερικό των κομμάτων για να εξηγήσει τις εκλογικές αποτυχίες της περιόδου έως την ήττα του 2007. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι ο σημερινός ηγέτης του κόμματος απέτυχε, κατά την υπό μελέτη περίοδο, να μετατρέψει το χαρισματικό κόμμα σε σύγχρονο και δημοκρατικό· υπογραμμίζει δε ότι η σύγχρονη σοσιαλδημοκρατία είναι ο μόνος τρόπος να αποβάλει το χαρισματικό κόμμα τα χαρακτηριστικά του. Όπως κάθε ουσιαστική ερευνητική προσπάθεια, το βιβλίο αντιμετωπίζει και αυτό προκλήσεις και μελλοντικές δοκιμασίες από τη συγκυρία. Έτσι, αν και ο Παππάς μοιάζει λιγότερο αισιόδοξος για την πορεία του ΠΑΣΟΚ ως χαρισματικού κόμματος, τα πρόσφατα εκλογικά αποτελέσματα εκφράζουν μάλλον μια προτίμηση στα χαρακτηριστικά και στην πρακτική του ηγέτη, παρά στη σοσιαλδημοκρατική προοπτική του.

Το *Χαρισματικό Κόμμα* αποτελεί μια υποδειγματική προσπάθεια άρτιας θεωρητικής τεκμηρίωσης των ερευνητικών υποθέσεων που συνοδεύεται από ουστηματικό εμπειρικό έλεγχο μέσα από μια πλειάδα πρωτογενών και δευτε-

ρογενών πηγών. Το πολύπλευρο θεωρητικό υπόβαθρο του βιβλίου δομείται από θεωρίες εκλογικού και κομματικού ανταγωνισμού και ανάπτυξης κομματικών οργανώσεων, θεωρίες παιγνίων και κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων. Η αναλυτική ικανότητα και η διαύγεια του συγγραφέα αποτυπώνονται σε όλο το έργο και γίνονται εμφανείς μέσα από την επίκληση μεθοδολογικών σχημάτων όπως οι βεμπεριανοί ιδεότυποι, τα παίγνια, η αρχή της διαψευσιμότητας, οι counterfactual ερωτήσεις· χρησιμοποιείται επίσης πλειάδα εργαλείων όπως συνεντεύξεις, ανάλυση του πολιτικού λόγου, αρχεία εφημερίδων, σύγκριση. Πρόκειται για μια αξιόλογη προσπάθεια που εντάσσει –όπως συνάγεται από την πλούσια διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία και την άρτια χρήση της– τη σύγχρονη διεθνή συζήτηση για την ανάπτυξη των κομματικών οργανώσεων στη μελέτη των ελληνικών κομμάτων.

#### ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΡΟΡΗ

Κ. Δ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ, *Το ζήτημα των πολεμικών επανορθώσεων για τις λεπλασίες κατά τη ναζιστική κατοχή της Ελλάδος: Η περίπτωση του νομιματικού χρυσού των Εβραίων*, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 2009, 157 σελ.

Το βιβλίο του Κ.Δ. Μαγκλιβέρα, αναπληρωτή καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, αναλύει τα περίπλοκα νομικά προβλήματα που υφίστανται μέχρι σήμερα εξαιτίας της λεπλασίας των περιουσιών των ελλήνων εβραίων στην κατεχόμενη Ελλάδα, από το 1943 και μετά, δηλαδή αμέσως μετά την εκτόπιση του ελληνικού εβραϊσμού στα στρατόπεδα θανάτου της Ανατολικής Ευρώπης. Η κλοπή από την κατέχουσα δύναμη και τους συνεργούς της μέρους του εθνικού πλούτου της χώρας, του νομιματικού χρυσού και των υπόλοιπων περιουσιακών στοιχείων από τους εβραίους της Ελλάδας συνιστά, κατά τον συγγραφέα, ένα οικονομικό έγκλημα που «κατέστρεψε τους κοινωνικούς ιστούς και κλόνησε μόνιμα τις ηθικές δομές» της χώρας.

Στα πέντε κεφάλαια του βιβλίου, εκτίθενται με πυκνό συγγραφικό ύφος όχι μόνο τα περίπλοκα νομοτεχνικά προβλήματα που συνδέθηκαν με το πρωτοφανές μαζικό έγκλημα που εξετάζεται, αλλά και το ιστορικό πλαίσió του. Όπως προκύπτει, η κλοπή των εβραϊκών περιουσιών δεν εκτυλίχθηκε στο πλαίσιο ενός νομικού ή θεσμικού «κενού». Αντίθετα, η νομική τεχνική χρησιμοποιήθηκε και καταστρατηγήθηκε με σκοπό να δοθεί νομιμοφάνεια